

УДК 340.5.153

Кудін А. А.

РОЛЬ АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї У РОЗВИТКУ
ПРАВОВИХ СИСТЕМ СВІТУTHE ROLE OF THE ANGLOSAXON LEGAL FAMILY IN THE
DEVELOPMENT OF THE LEGAL SYSTEMS OF THE WORLD

У статті розкрито особисті англосаксонської правової сім'ї та з'ясовано її вплив на сучасні правові системи світу. Доведено, що англосаксонська система права розвивалась поступово за рахунок історичних подій в різних державах, в першу чергу Великої Британії, об'єднуючи їх в єдину систему права, яка на сьогодні розвивається та модернізується через призму часу. Визначено засади Англосаксонської правової сім'ї щодо виділення загального права і права справедливості, і як наслідок – поділу судочинства на загальне право та право справедливості.

Ключові слова: англосаксонська правова сім'я, демократія, загальне право, загальне право, право справедливості, система права.

The article reveals the features of the Anglo-Saxon legal family and clarifies its impact on modern legal systems of the world. It has been proven that the Anglo-Saxon legal system has developed historically gradually in various states, primarily in Great Britain, by merging into a single legal system, which is currently being developed and modernized. The principles of the Anglo-Saxon legal family are the separation of common law and the law of justice and the division of justice into common and fair.

Key words: Anglo-Saxon legal family, common law, democracy, justice law, legal system.

Вступ. Сучасний світ перебуває на переломному етапі. Цьому сприяє низка чинників. Найбільш вагомими з них є успіхи в економічному розвитку недемократичних держав, зокрема Китаю, який здійснює фінансово-економічна експансію та нав'язує свої цінності десяткам країн. Є й інші приклади існування режимів, які є фактично антилюдськими, – наприклад, Північна Корея, з якої беруть приклад інші диктатори –

зокрема В. Путін (Росія) та О. Лукашенко (Білорусь). Іншими словами, демократичні завоювання західного світу перебувають під загрозою.

Напрямки виходу з цієї кризи треба шукати зокрема й в історичній ретроспективі правових систем. У цій статті ми звернемося до класичної теорії, що відображає цінності Англосаксонської правової сім'ї та її вплив на розвиток правових систем світу в минулому й сучасності.

До проблеми історичних та правових аспектів розвитку англосаксонської правової сім'ї зверталися вітчизняні та зарубіжні вчені Ю. Ведерніков, В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, М. Лазаренко, А. Папірна, О. Петришин, О. Правоторова, Р. Фелікс, М. Цвік, Р. Мухаєв, Є. Полянський, А. Павлів, Т. Джефферсон та ін. Проте вони безпосередньо викликів щодо сучасного стану розвитку англосаксонської правової сім'ї не торкалися, а зосереджували свої наукові пошуки на більш загальних, спеціальних чи суміжних викликах.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії природного права, теорії права, історії держави і права, а також вітчизняного та зарубіжного законодавства виявити й описати сучасний стан розвитку англосаксонської правової сім'ї.

Результати дослідження. Основою англосаксонської правової сім'ї є система права Великої Британії. Іншими словами, усі системи права англосаксонської правової сім'ї мають у своїй основі англосаксонське право. Під ним розуміють сукупність правових принципів, що панували в Англії з VI століття. Термін «англосаксонський» історично використовується для опису будь-якого представника германських народів, який від V століття до часу норманського заснування (1066 р.) населяв і управляв територіями, що сьогодні є частиною Англії та Вельсу.

Західні науковці виділяють чотири етапи розвитку англосаксонської правової сім'ї, які в подальшому вплинули на розвиток правових систем світу [1].

Перший етап датується періодом до 1066 р. (до нормандського завоювання), що характеризується основними формотворчими процесами англійського права. Упродовж цього періоду Англія входила до складу Римської імперії, проте основне римське право не зробило основоположного впливу на розвиток правової сім'ї народів, що населяли найбільший європейський острів. Народи кожного з англосаксонських

королівств говорили на різних діалектах. Вони фактично були різними народами з подальшим об'єднанням у правову сім'ю, що було здійснено шляхом поєднання скандинавського права з так званими варварськими законами (*leges barbarorum*) континентальної Європи. Завдяки цьому було складено звіт законів, який називався «німецьким правом». Англосаксонське право було написано простонародною мовою і було відносно вільним від римського впливу, як це було в континентальних законах, які були написані латинською мовою. Римський вплив на англосаксонське право був непрямим і здійснювався насамперед через церкву. Певний скандинавський вплив на англосаксонське право відбувся внаслідок вторгнень вікінгів VIII – IX століть. Лише завдяки завоюванню норманами римське право було втілене у франкському праві, що у свою чергу вплинуло на закони Англії [1; 2].

Англосаксонське законодавство складалося з трьох складових: законів та указів, оприлюднених королем, авторитетних звичаїв, таких як ті, що містяться в Книзі судді, та приватних компіляцій правових норм і нормативних актів. Основний акцент робився на кримінальному праві, а не на приватному, хоча певні матеріали стосувались питань публічного адміністрування, забезпечення громадського порядку та церковних питань [1].

Англосаксонська правова система опиралась на засадничу дискусію між фольклорним (народним) правом і привілеями. Під правовим фольклором розумілася сукупність правил незалежно від того, сформульовані вони письмово чи ні, однак до яких можна апелювати як до вираження юридичної свідомості людей загалом або спільнот, з яких воно складається. Воно мало племінний характер. Із часом фольклорні норми племен модифікувались або відкидалися спеціальними постановами королівської влади [3].

Тим самим створювалось привілейоване землеволодіння. Правила, що стосуються правонаступництва родичів, були замінені поступками заповідальної влади та підтвердженнями грантів і заповітів, а також були надані спеціальні привілеї щодо стягнення штрафів. Із часом права, що випливали з королівських привілейованих указів стали домінувати над народним правом. До X століття дії окремої людини розглядалися не як зусилля власної волі, а як дії його спорідненої групи. Питання особистого

захисту, шлюбу, піклування та правонаступництва регулювалися законом спорідненості. Те, що розпочалося як природний союз, згодом стало засобом примусової відповідальності за беззаконня. Оскільки асоціацій виявилось недостатньо, інші колективні органи, такі як гільдії та селища, взяли на себе ці функції. У період до нормандського завоювання королівське законодавство формалізувалося. Багато норм вже були направлені на захист людини [4].

Другий розвитку етап розвитку англосаксонського права починається з перемоги Вільгельма Завойовника та зачатком норманського завоювання і, за думкою британських учених, закінчується встановленням династії Тюдорів у 1485 року. Завоювання завершилось підкоренням місцевих феодалів новому королю в 1070 – 1075 рр., що дало норманам повний контроль над Англією. Норманське панування на Британському острові усунуло ту ієрархію, яка була на той час, фактично замінила його іноземною, франкомовною монархією з аристократією та церковною ієрархією [5, 6]. Ці події дали певні результати, зокрема щодо початку утворення сучасної англійської мови та культури, зменшення скандинавського впливу, тісніших зав'язків Англії з континентальною Європою і заклало основу для суперництва з Францією, що практично продовжується і до сьогодні. У сфері права норманський період забезпечив створення єдиної централізованої системи королівських суддів та створення єдиних джерел права для правозастосування та правотворчості через інститут судового прецеденту, тобто було здійснено започаткування прецедентного права [1; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12].

Третій етап датується з XV до середини XIX століття, коли почали формуватися принципи під назвою «право справедливості» та приділятися вагома увага приватному праву. Основними причинами появи нових принципів права була система жорсткого ставлення до підсудних. Коли формальне виконання покарання навіть за незначне суспільно шкідливе діяння могло бути дуже жорстоким. Населення зверталось до королів з петиціями щодо пом'якшення покарання за малозначне діяння. Ці фактори вказували, що загальна система права більше не працювала з точки зору справедливості покарання людей, а працювала на винищення населення за малозначні проступки. Після появи такого фактору, як право справедливості, Лорд Канцлер за повноваженнями, якими він був

наділений, через короля реалізовував своє право втручатися у правосуддя та пом'якшувати або, навпаки, застосовувати більш жорсткіші покарання, посиляючись не на прецеденти, а на загальні принципи права, аргументуючи своє рішення [14, 15].

В умовах сьогодення Велика Британія зберігає традицію вирішувати справи завдяки праву справедливості. Проте з боку англійських науковців здійснюється критика щодо виділення коштів з бюджету на право справедливості, яке не реалізується на практиці. Уважають, що цей інститут уже не має існувати в правових документах, а лише в історичних архівах. На думку, провідних британських учених, право справедливості не може існувати та реалізовуватись у сучасних реаліях, адже характеристики понять «справедливий» та «правовий» різняться та не можуть застосовуватись спільно. Однак більшість учених з ними не погоджуються, і велика кількість університетів, у яких викладають юридичні дисципліни, і на сьогодні викладають це право як окремий предмет [14].

Четвертий етап англосаксонської правової сім'ї бере початок із середини ХІХ століття, а саме через зміни в законодавстві шляхом модернізації. Основні етапи, які характеризуються науковцями, – це створення єдиної системи законодавства, об'єднавши загальне право та право справедливості; роль статутів починає посідає важливе місце у системі джерел права; вагому роль починає відігравати цивільне право [9; 13; 16].

Було утворено суди графств, які уповноважені вирішувати цивільні справи. При цьому вищі суди як історична система судів загального права зберегли свої основоположні повноваження. Вони могли розглядати будь-які справи. Проте судовий процес у вищих судах був дуже дорогим, і раціональність звернення до суду обирали сторони, які звертаються. Королівські суди розглядали справи переважно ті, у яких однією зі сторін була корона. Якісними змінами були кроки судової реформи в 1872 – 1875 роки, коли було ухвалено Закон «Про судоустрій», що реорганізував вищі суди королівств, і створено замість них Верховний Суд Правосуддя двох інстанцій – високий суд та апеляційний Суд [1; 10; 12; 13; 14].

Остання судова система збереглась і в подальшому виключила подвійність юрисдикції. У ХХ ст. судова система Великої Британії не

заснала суттєвих змін. Судові реформи 1971 і 1981 рр. зумовили реорганізацію Верховного суду Великої Британії, який був поділений на три палати: Високий суд, який розглядав зазвичай цивільні справи; суд Корони, що спеціалізувався на кримінальних справах, та Апеляційний суд. Вищою судовою інстанцією, як і раніше, продовжує залишатися Палата лордів [5; 6; 10; 14].

Отже, у другій половині ХХ століття у Великій Британії фактично завершився складний шлях реорганізації та модернізації англосаксонської правової сім'ї, що призвів її до логічного завершення ефективно працюючої системи права, яка у свою чергу працює й сьогодні. Підтвердженням цього є те, що не тільки піддані Корони, однак практично кожний бізнесмен із будь-якої країни прагне зареєструвати свій бізнес та приживати у юрисдикції чи використовувати як арбітра справедливую судову систему саме Великої Британії.

У США англосаксонська система права різниться залежно від особливостей використання права справедливості в різних штатах. Застосовуючи певну пропорцію між загальним правом і правом справедливості, використовуються різні інструменти правового захисту. Найбільш розповсюдженим засобом захисту порушених прав є грошова виплата або грошова компенсація. В американських судах із цивільних справ може застосовуватись суд присяжних на рівні федерального суду [17; 18; 19; 20].

Третій президент США Т. Джефферсон у 1785 р. намагався обмежити повноваження судової системи. На його погляд, суд не має втручатись у справи, які не підпадали під загальне право. Проте Верховний суд США надав інший висновок, що суди мають більш ширші повноваження щодо обрання певних видів захисту у справах, які стосуються права справедливості. Судовим прецедентом останнього є справа «Віллард проти Тейло» (Willard v. Tayloe), 75 U.S. 557 (1869 р.), у якій суд постановив, що відшкодування (грошова компенсація) не є предметом абсолютного права жодної зі сторін, і такі питання покладаються на розсуд суду та вирішується після розгляду всіх обставин кожної конкретної справи. Ця справа багато років є основоположною для інших справ, які належали до права справедливості [20]. На сьогодні федеральні суди переважної кількості штатів об'єднали загальне право та право справедливості у судах

загальної юрисдикції. Проте загальне право та право справедливості досі використовується для успішного вирішення найбільш складних справ [21]. Крім того треба підкреслити, що є штати, які зберегли окремі суди для права справедливості і загального права. Незмінною цариною права справедливості залишаються справи щодо заповіту, усиновлення, опікунства, шлюбу та розлучення [1; 22; 23; 24].

Отже, правова система Сполучених Штатів Америки наскрізь пронизана за своєю сутністю правом справедливості незалежно від того, чи функціонують відокремлені суди справедливості, чи засади справедливості розглядається судами загального права. Але в будь-якому разі у складних справах або справах, де може бути накладена жорстка санкція, в пергу першу смертна кара, право справедливості має пріоритет перед загальним правом.

Сучасна правова система стародавньої та могутньої держави Індії бере свій початок з 1947 р., коли Парламентом тільки що відновленої незалежної країни було ухвалено акт, що утвердив спеціальні засоби правового захисту загального права як чинника правозастосовної практики законодавства. 1963 року він був трансформований в акт про спеціальні засоби правового захисту – «Specific Relief Act», відповідно до якого було кодифіковано положення із права справедливості щодо: відновлення володіння нерухомим майном; виконання договорів в натурі; виправлення документів; розірвання договорів; анулювання юридичних актів; рішення про визнання; судові заборони. За допомогою цього природа юридичного захисту в Індії перетворилась на ефективну процедуру, яка перейшла до компетенції загального права. Проте в особливо важких справах Індія продовжує застосовувати норми справедливого права, які поширюються на всі загальні суди Індії. У кримінальних справах застосовуються принципи загального права, проте в особливо важких і заплутаних справах Верховний Суд Індії продовжує застосовувати право справедливості [25].

Отже, незважаючи на значне несприйняття імперських цінностей Великої Британії, у перші роки своєї незалежності Індія фактично в повному обсязі запозичила та узаконила в себе різновид англійської правової системи, що характеризується органічним поєднанням права справедливості та загального права. Аналогічно з іншими країнами цієї правової сім'ї у більшості справ використовується загальне право. Однак у

судах вищої інстанції в найбільш складних справах, а також у кримінальних із суворим видом покарання продовжує застосовуватися безпосереднє право справедливості.

Традиційно формально визнаючи моральний авторитет монарха Великої Британії, Австралія залишила у своїй правовій системі всі атрибути англосаксонської системи права, в першу чергу доктрину права справедливості. Верховний суд Австралії 1980 року підтвердив життєздатність традиції доктрин справедливості як безпосереднього застосування у складних чи специфічних судових справах, відповіді на розв'язання яких не дає загальне право.

Треба підкреслити, що англосаксонська правова традиція впливає опосередковано не тільки на країни цієї правової сім'ї, але й має вплив на держави, які традиційно сповідують цінності романо-германської правової сім'ї. Наприклад, в Україні система права працює на загальних рівнях, подібно застосовуючи загальне право, яке прописане в чинному законодавстві, проте Верховний суд фактично при утвердженні зразкових і типових рішень має право застосувати право справедливості [26].

Їх усі без винятку суди мають врахувати під час ухвалення нових судових рішень, а також рішень Європейського суду з прав людини [27]. Практично можна стверджувати, що деякою мірою в українській системі права почали використовуватися судові прецеденти як обов'язкові для виконання судами рішення Європейського суду з прав людини та типових і зразкових рішень Верховного суду.

Дуже слушні засади щодо підтвердження цього та практики упровадження їх в життя були прописані в Законі України «Про забезпечення права на справедливий суд». У ньому зокрема вказується, що право і закон не є тотожним, й отже, певні рішення зі справ, які надійшли до касаційної інстанції, мають розглядаються в першу чергу через призму права справедливості, в другу чергу – через призму закріпленого законодавства [28, 29]. Слушним прикладом зазначеного є Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 23 травня 2018 р. у справі № 537/4905/15-ц, яка зазначає, що тлумачення ст. 526 ЦКУ свідчить, що цивільне законодавство містить загальні умови виконання зобов'язання, що полягають у його виконанні належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦКУ, інших актів цивільного законодавства, а

за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Це правило є універсальним і підлягає застосуванню як до виконання договірних, так і недоговірних зобов'язань. Недотримання умов виконання призводить до порушення зобов'язання [30; 31].

Висновки. Отже, англосаксонська система права розвивалась поступово за рахунок історичних подій в різних державах, в першу чергу Великої Британії, об'єднуючи їх в єдину систему права, яка на сьогодні розвивається та модернізується через призму часу. Непересічні засади англосаксонської правової сім'ї щодо виділення загального права і права справедливості, і як наслідок – поділ судочинства на загальне право та право справедливості – прямо чи опосередковано використовуються в усіх без винятку системах права демократичних правових держав незалежно від того, до якої правової сім'ї вони фактично належать.

Список використаних джерел:

1. Britannica. Anglo-Saxon law. British Encyclopedia. 2019. URL: <https://www.britannica.com/topic/Anglo-Saxon-law>
2. Полянський Є. Першоджерела англо-американської юриспруденції: від права стародавнього риму до формування загального права. Юридичний Вісник. 2014. №6 http://yurvisnyk.in.ua/v6_2014/42.pdf].
3. Павлів А. Розвиток держави й вищих представницьких органів Англії та Франції в дореволюційний період. Віче. 2014. С. 13-17.]
4. Мухаєв Р. Норманської завоювання і його наслідки. специфіка сеньйоріальної монархії в англії. велика хартія вольностей 1215. Історія держави і права зарубіжних країн. 2015.
https://stud.com.ua/93656/pravo/normanskoyi_zavoyuvannya_yogo_naslidki_sp_etsifika_senyorialnoyi_monarhiyi_angliyi_velika_hartiya_volnost
- 5 . Kings of England 1066-1135 (Normandy). Foundation for Medieval. 2019. URL: <https://fmg.ac/Projects/MedLands/ENGLAND,%20Kings%201066-1603.htm>
6. William I 'the Conqueror', King of England. William I 'the Conqueror', King of England. The Peerage. 1999. URL: <https://www.thepeerage.com/p10203.htm>
7. Цвік М, Петришин О, Авраменко О. Загальна теорія держави і права. Харків. Право, 2009. 642 с.

8. Колодій А, Копейчиков В, Лисенков С. Теорія держави і права. Київ. Юрінком Інтер 2003. 356 с.
9. Кельман М, Мурашин О. Загальна теорія держави і права. Київ. Кондор. 2006. 524 с.
10. William I ‘The Conqueror’ (r. 1066-1087). The Royal Family. 2019. URL: <https://www.royal.uk/william-the-conqueror>
11. Royal Titles Act 1953. UK Parliament. 2019. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/1-2/9>
12. James, Robinson Planche. The Conqueror and His Companions. Tinsley brothers, 1874. 304 p.
13. Судові органи Англії (Великобританії). LawBook.online. 2008 URL: <https://lawbook.online/gosudarstva-zarubejnogo-pravo/sudovi-organi-angliji-63758.html>
14. William I of England. British Encyclopedia. 2019. URL: <https://www.britannica.com/biography/William-I-king-of-England>
15. Andrew, Burrows. We Do This At Common Law But That in Equity. Oxford Journal of Legal Studies. 2002. # 22(1). 1-16 pp.
16. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн. Київ.: Центр учбової літератури. 2008. 730 с.
17. Harris v Digital Pulse Pty Ltd (2003) 56 NSWLR 298, (Spigelman CJ). 2003. URL: <https://nswlr.com.au/preview/56-NSWLR-298>
18. JD Heydon, MJ Leeming, PG Turner, Meagher, Gummow & Lehane’s Equity: Doctrine and Remedies (LexisNexis, 5th ed, 2015). LexisNexis. 2015. https://store.lexisnexis.com.au/products/meagher-gummow-lehanes-equity-doctrines-remedies-5th-edition-skumeagher_gummow_lehanes_equity_doctrines_remedies_5e
19. Letter from Thomas Jefferson to Phillip Mazzei. 2007 Wayback Machine. The Papers of Thomas Jefferson, Volume 29: 1 March 1796 to 31 December 1797. Princeton University Press, 2002, pp. 73-88. URL: <https://jeffersonpapers.princeton.edu/selected-documents/jeffersons-letter-philip-mazzei>
20. Willard v. Tayloe, 75 U.S. 557, 565. JUSTIA. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/75/557/>
21. John, P. Dawson. Judicial Revision of Frustrated Contracts: The United States. Boston University Law Review. # 64:1. January 1984. p. 32.

22. Events Subsequent to the Contract as a Defence to Specific Performance. *Columbia Law Review*. May 1916. p. 411.

23. Shirley, Renner. *Inflation and the Enforcement of Contracts*. Cheltenham, England: Elgar, 1999. p. 20.

24. Hawes, Lesley Anne. Another Conflict in the Circuits Brewing Over Bankruptcy Court's Equitable Powers Under §105(a). *ABF Journal*. 18 June 2015.

25. Independence Day Celebrations 1947.

URL:https://artsandculture.google.com/exhibit/independence-day-celebrations-1947/gQ7T_zFF?hl=ru].

26. Про судоустрій і статус суддів. Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст.545.

27. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

28. Судова Влада України. Ідеальної моделі судової системи не існує в жодній країні. Богдан-Львів. 2019.

URL:<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1138314/>

29. Про забезпечення права на справедливий суд. Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 18, № 19-20. Ст.132.

30. Виконання зобов'язань у практиці Касаційного цивільного суду. Ліга. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/VSS00658?an=1>

31. Цивільний Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.